

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Розглянуто розвиток малого бізнесу на регіональному рівні, проаналізовано тенденції, проблемні аспекти та стримуючі фактори розвитку малого бізнесу на прикладі Одеського регіону. Визначено пріоритетні напрямки державного регулювання малого бізнесу та запропоновані рекомендації щодо вдосконалення механізмів державної підтримки його розвитку в Україні.

Development of small business at a regional level is considered. Tendencies, problem aspects and deterrents of development of small business in the Odessa region are analysed. Priority directions of state regulation of small business are determined. Recommendations on improvement of mechanisms of the state support of his development in Ukraine are offered.

Постановка проблеми. Становлення та динамічний розвиток малого підприємництва в Україні є одним із головних напрямів у здійсненні процесів роздержавлення і приватизації, яке повинно сприяти вирішенню не тільки сучасних проблем виходу із кризової ситуації, а й інших довгострокових завдань розвитку ринкових відносин в Україні. В умовах формування ринкових відносин при обмежених фінансових ресурсах суб'єкти малого бізнесу, які не потребують великого стартового капіталу, більш активні в інноваційній діяльності, сприяють створенню додаткових робочих місць, спроможні стимулювати структурну перебудову економіки та наповнити ринок товарами й послугами. Вони є джерелом формування "середнього класу", а також вихідною базою соціально-економічного відтворення ефективних виробничих відносин. Крім того, діяльність малого підприємництва має ряд переваг: динамічність організаційно-правових форм; готовність до комерційного ризику; відносно зниження витрат; оперативність керівництва. Тому обрана тема дослідження є актуальною.

Актуальність розвитку малого бізнесу зумовлюється також і тим, що сьогодні саме малими підприємствами створюється більша частина валового внутрішнього продукту в країнах із розвинутою ринковою економікою. Так, наприклад, у США і Великобританії малі підприємства створюють до 53% валового внутрішнього продукту, у Німеччині – 54%, Японії – 55%, Італії – 60%, Франції – 62%. В Україні поки що малий бізнес не відіграє суттєвої ролі у забезпеченні економічного зростання, його внесок у ВВП складає лише 9,0-9,5% [1, с.73-74].

Зв'язок проблеми з важливими науковими та практичними дослідженнями. Проблема розвитку малого бізнесу протягом останніх років є об'єктом ретельної уваги багатьох дослідників, як в Україні, так і за кордоном. Дослідженню підлягали різні аспекти діяльності малих підприємств. Вагомий внесок у розвиток малого бізнесу й державної політики його підтримки зробили І.М. Акімова, І.А. Галиця, Я.А. Жаліло, К.М. Ляпіна, І.А. Крючков, Б.В. Сенчук та інші. [2, с. 16]. Однак, багато питань,

особливо пов'язаних із державним регулюванням розвитку малого бізнесу, залишаються відкритими.

Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан розвитку малого бізнесу на регіональному рівні; розкрити суть державного регулювання розвитку малого бізнесу в Україні, а також визначити пріоритетні напрямки державної підтримки малого бізнесу.

Виклад основного матеріалу. За останні роки малий бізнес в регіонах України набув серйозних змін, які стосуються не тільки більш-менш сталої регіональної спеціалізації, але й форм роботи, складу учасників, тощо.

Так, наприклад, якщо розглядати розвиток малого бізнесу в Одеському регіоні за 2000 – 2004 роки, можна зробити висновок, що стан малих підприємств Одеської області залишився складним. Проте, за останні роки спостерігається ряд позитивних змін, що дозволяє говорити про розвиток малого бізнесу в Одеському регіоні.

Аналіз статистичної інформації за 2000 – 2004 роки свідчить про наявність тенденції до зростання кількості малих підприємств. Так, фактично у 2004 році діяло 14126 малих підприємств, що складає 84,7% від загальної кількості всіх суб'єктів підприємницької діяльності. У цілому за період 2000 – 2004 роки їх кількість зросла на 6373 одиниці або на 82,2 %. Водночас слід зауважити, що по Одеській області за період 2000 – 2002 роки спостерігалась тенденція до уповільнення темпів зростання кількості малих підприємств [3, с. 339]. Так, темп приросту у 2000 році порівняно з попереднім роком склав 23,7%; відповідно у 2001 році – 11,1%; 2002 році – 10,1%, і лише у 2003 році знов спостерігається зростання на 11,8%, але у 2004 році приріст склав лише 7,7% [4, с. 339].

За останні роки спостерігається постійне зростання кількості малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб населення області. Так, у 2004 році порівняно з 1999 роком кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення зросла на 87,1% і склала 58 малих підприємств. Проте, беручи до уваги деяке скорочення середньої чисельності працівників на малих підприємствах, можна зробити висновок, що збільшення щільності малого підприємництва в Одеській області відбувається не стільки за рахунок зростання кількості малих підприємств, скільки за рахунок їхнього подрібнення [4, с.330].

За даними на 01.01.2004 року кількість зайнятих на малих підприємствах складала 61106 осіб, що на 6,8% більше, ніж в попередньому році. Кількість зайнятих на малих підприємствах в Одеській області не перевищує 20% від загальної кількості зайнятих, тоді як в економічно розвинених країнах цей показник сягає 50-70%. За даними соціологічних опитувань, кожен третій в Одеській області працює в малому бізнесі за сумісництвом [5, с. 35].

Позитивним моментом по Одеській області також є постійне зростання середньомісячної заробітної плати: з 126 грн. 39 коп. у 1999 році до 356 грн. 78 коп. у 2004 році, тобто за 2000 – 2004 роки вона у середньому щорічно зростала на 46 грн. 08 коп. або на 21,8%. Але поки що вона залишається низькою й навіть не досягає прожиткового мінімуму [5, с.32]. З цього можна зробити висновки: по-перше, про недостатню мотивацію для ведення підприємницької діяльності, а, по-друге, про те, що більшість працівників малого бізнесу отримує частину заробітної плати у конверті.

Не дивлячись на стійку тенденцію зростання кількості малих підприємств, що склалася за останні роки, внесок у загальний обсяг виробленої продукції по області скоротився з 13,9% у 1999 році до 7,3% у 2004 році, тобто за 2000 – 2004 роки скоротилася на 6,6 п.п. Протягом останніх років, при збільшенні кількості малих підприємств, продовжує зменшуватись частка підприємств, що випускають продукцію.

У 2004 році ці підприємства склали тільки 12,7% від загальної кількості підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності й порівняно з 1999 роком зменшилась на 2,6 п.п. [4, с.341].

Також слід зазначити низьку економічну ефективність виробничо-господарської діяльності малих підприємств в Одеській області. Так, у 2004 році лише 55,7% загальної кількості малих підприємств працювали прибутково, а сукупні збитки становили 54962400 грн. Водночас позитивною тенденцією є активізація інвестиційної діяльності малих підприємств. Так, в 2004 році порівняно з попереднім роком, валові інвестиції в основний капітал зросли майже на 20%, склавши 366329400 грн., а у порівнянні з 1999 роком на 24,4% [5, с.54].

Разом із тим, аналіз узагальнюючих показників ефективності діяльності малих підприємств свідчить про те, що вони працюють ефективніше, ніж великі та середні підприємства. Так, як свідчить аналіз даних за 2004 рік, продуктивність праці на малих підприємствах на 24% вища, ніж на великих та середніх підприємствах, і на 22% - ніж у середньому в області [6, с.17].

Не зважаючи на те, що фондоозброєність малих підприємств у 10 разів нижча середньообласного рівня, фондовіддача на них перевищує показник великих та середніх підприємств у 14 разів, а середньообласний показник – у 13 разів. Трудомісткість продукції малих підприємств на 20% менша від рівня великих та середніх підприємств і на 19% - середньообласного рівня [6, с.17].

Таким чином, невеликий досвід функціонування вітчизняного малого бізнесу свідчить, що проблеми його розвитку випереджають наявні нормативно-правові акти, теоретичні, методичні та експериментальні розробки з питань підприємницької діяльності.

Суб'єкти малого бізнесу об'єктивно за своєю природою знаходяться в нерівних конкурентних умовах порівняно з великими фірмами. Саме тому малий бізнес потребує формування сприятливого специфічного середовища для його успішного розвитку. За своєю економічною суттю державна підтримка малого бізнесу повинна бути інструментом, який вирівнював би умови господарювання великого і малого бізнесу, але при цьому не порушував би дії ринкових механізмів у конкуренції між ними. Однак, широке практичне застосування зарубіжних систем у повній мірі досить проблематичне для економічних реалій України. Чинники, що впливають на розвиток малого бізнесу в одній країні, не можуть забезпечити адекватних результатів у іншій. Їхня дія зумовлена не тільки економічною ситуацією, але й історичним розвитком підприємництва у кожній країні, зокрема, визнаними нормами поведінки людини в суспільстві, а також моральними й духовними цінностями. Тому в Україні необхідно розробити свою стратегію розвитку підприємництва і малого бізнесу в умовах трансформації економіки України.

Вивчення світового досвіду переконує, що науковообґрунтованою державна політика підтримки малого бізнесу стає лише тоді, коли вона ґрунтується на об'єктивно діючій системі економічних законів з урахуванням реалій, інтересів суспільства й суб'єктів малого бізнесу [7, с. 174-178]. Головне полягає у визначенні правових та економічних засад розвитку малого бізнесу, встановленні відповідних прав та гарантій, а також в усуненні адміністративних бар'єрів, що перешкоджають становленню та розвитку малого бізнесу. Вона повинна спиратись на історичні, економічні та соціальні особливості суспільства, що дозволить створити адекватні передумови для того, щоб мале підприємництво змогло стати альтернативою державному сектору економіки країни.

Незважаючи на ряд прийнятих останнім часом вищими органами державної влади й управління нормативних документів, розвиток малого бізнесу в Україні здійснюється у несприятливому макро- та мікросередовищі: існує багато проблем, які необхідно вирішувати на різних рівнях. Аналіз діяльності суб'єктів малого бізнесу свідчить про те, що значна кількість новостворених малих підприємств не може розпочати свою роботу через відсутність достатнього статутного капіталу, сировини та матеріалів, власних площ і обладнання, практичних навичок та підприємливості працівників у здійсненні бізнесу. Вони відчувають проблеми виробничого характеру, труднощі в реалізації продукції, формуванні відповідної клієнтури. Через невеликі обсяги господарської діяльності деякі малі підприємства неспроможні залучати кваліфікованих фахівців, наймати здібних робітників і забезпечувати їм високий рівень оплати праці.

Негативно впливають на розвиток малого бізнесу також такі стримуючі фактори, як загальний спад вітчизняного товарного виробництва, зростання цін, інфляція, низький рівень платоспроможності населення, рекет, корупція тощо.

Це зумовлює необхідність подальших теоретичних досліджень з метою розробки ефективного механізму розвитку та державної підтримки малого бізнесу.

У сучасних умовах перехідної економіки на перше місце в сприянні малому бізнесу повинна виходити регіональна його підтримка. Вона є найбільш дієвою та ефективною з точки зору реалізації місцевих ініціатив та організаційної діяльності територіальних органів влади. Головною метою регіональних програм підтримки малого бізнесу є реалізація державної і регіональної політики, спрямованої на його розвиток і підтримку в різноманітних секторах економіки, створення сприятливих правових і організаційно-економічних умов для розвитку й формування механізму регулювання та координації, які:

- дозволили б максимально поєднувати інтереси суб'єктів підприємницької діяльності - юридичних і фізичних осіб - з інтересами відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

- використовували б регіональні особливості та зручне географічне розташування, природно-ресурсний потенціал з визначенням пріоритетних напрямів розвитку підприємництва;

- сприяли б зниженню рівня безробіття, наповненню державного й місцевих бюджетів, насиченню товарних ринків, вирішенню соціально-побутових проблем.

Доцільно зазначити, що виконання регіональних програм підтримки малого бізнесу повною мірою можливе лише за умови стабільності їх фінансування. Тому найважливішим елементом регіональної інфраструктури підтримки малого й середнього бізнесу є фінансові інститути, покликані забезпечити для малих і середніх підприємств доступність грошово-кредитних ресурсів. Однак, їх нерозвиненість, край обмежені можливості є чи не найголовнішою перешкодою на шляху динамічного розвитку малого бізнесу. Для вирішення цієї проблеми необхідна допомога з боку державних органів влади. Але враховуючи макроекономічну ситуацію в Україні, а також кризовий стан економіки, не завжди можливе виділення коштів із бюджету для підтримки малого бізнесу. Тому необхідно визначити методи державної підтримки, які не потребують великих коштів. До таких методів доцільно відносити непряму форму підтримки малого підприємництва через пільги в кредитуванні, оподаткуванні, розвиток лізингових операцій, франчайзингу, системи прискореної амортизації.

Також фінансове забезпечення регіональних програм підтримки суб'єктів малого бізнесу може здійснюватись й іншими шляхами, у тому числі і шляхом сплати

незначних відсотків за видані банківськими установами кредити, часткового погашення ризику комерційних банків за надані кредити шляхом надання фінансових гарантій.

Але ця підтримка повинна, насамперед, надаватися тим суб'єктам малого бізнесу, які працюють у пріоритетних галузях економіки. Які треба, у першу чергу, визначити й інформацію про них надавати в масових інформаційних органах. Відмічені заходи можуть використовуватися виключно з метою пом'якшення негативних наслідків структурних макроекономічних змін і не повинні виключати відповідальності в області економічного ризику суб'єктів малого бізнесу за самостійно прийняті рішення.

Висновки. Таким чином ми бачимо, що процес розвитку малого підприємництва надто складний і багатоаспектний, а сама система перехідної економіки є дуже мінливою, вплив багатьох факторів на суб'єкти малого бізнесу неоднозначний і тому потребує подальшого комплексного науковообґрунтованого аналізу. Це стосується таких аспектів дослідження, як:

- більш глибоке визначення економічної природи підприємництва як одного з ринкоутворюючих чинників;
- визначення закономірностей становлення і розвитку малого підприємництва як одного зі структуроутворюючих чинників ринкової економіки України;
- дослідження позитивних процесів в умовах структурних зрушень, які зумовлюють прискорений розвиток суб'єктів малого підприємництва та його соціально-економічні наслідки;
- розробка концептуальних підходів, теоретичних засад та організаційно-економічного механізму державної підтримки малого підприємництва в Україні, а також в окремих її галузях.

Література

1. Фінансовий і банківський менеджмент: досвід та проблеми. / Заг. ред. д-р екон. наук, проф. Єгорова П. В. – Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, ЛТД”, 2005. – 536 с.
2. Малий і середній бізнес у пошуках місця в стратегії економічного зростання в Україні / Під ред. Я.А. Жаліло “Безпека економічних трансформацій”, вип. 19. – К.: Національний інститут економічних досліджень. – 2002. – 234 с.
3. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Державний комітет статистики України: Відповідальний за випуск О.Г. Осадленко. – К., 2003. – 788 с.
4. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Державний комітет статистики України: Відповідальний за випуск О.Г. Осадленко. – К., 2005. – 758 с.
5. Малі підприємства в Одеській області (1998 – 2004 рр.). Статистичний збірник. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2005. – 130 с.
6. Статистична оцінка соціально-економічних процесів в адміністративних регіонах України (з досвіду територіальних управлінь статистики) // Регіональна економіка, 2001. – № 3 – 4. – С.16-22
7. Международное предпринимательство: анализ зарубежного опыта / П.И. Хвойник, Ю.В. Аджубей, И.Е. Артемьев и другие. – М.: Наука, 1998. – 279 с.